

Santiago

De apostel
en zijn mirakelen

Mireille Madou

Inhoud

Woord vooraf	7
Proloog	9
DEEL I De mirakelen uit Boek II van de <i>Codex Calixtinus</i>	12
Mirakel 1 tot en met 22	14
DEEL II De verspreide mirakelen	118
Boek I	120
Boek III	124
Boek V	125
Appendix	126
Epiloog	138
Woord van dank	141
Noten	142
Basisliteratuur	150
Register	153
Illustratieverantwoording	157
Colofon	160

Opdracht

A Maria Baars

porque hasta el día de hoy

Santiago sigue haciendo milagros

Woord vooraf

Santo Domingo de la Calzada,
zaterdag 6 april 2013

Het was een zonnige maar ijskoude lenteochtend.

We bezochten het voorbeeldig (her)ingerichte museum en aansluitend de kerk, de voormalige kathedraal. De haan en de hen, bij alle pelgrims bekend, waren in opperbeste stemming. Ze kraaiden en kakelden er op los en hun lustig rumoer weergalmde onder de gewelven. De oorzaak van hun vrolijkheid was heel zeker het bezoek van hun ‘voedstervader.’ We zagen immers een man die in de kooi bezig was het legendarisch gevogelte van voedsel en drank te voorzien. Onze aandacht vestigde zich echter vrij snel op het grootse retabel van Damián Forment († 1540). We namen de tijd om dit meesterwerk van de virtuoze beeldhouwer uitvoerig te bewonderen. Ik zat in mijn rolstoel en plots kreeg ik een tikje op mijn schouder. Daar stond de ‘voedstervader’ van de kippen; hij bood mij een vers gelegd eitje aan. Het was nog warm. Nog vóór ik hem goed en wel kon bedanken was hij weg. Ik wist niet wat mij overkwam. Ik had een ei gekregen en wel een heel bijzonder ei! Het bracht mij in een onvoorziene staat van geluk. Nergens, noch in de pelgrims-, noch in de mirakelliteratuur had ik een verhaal gelezen over een pelgrim die een dergelijk geschenk in ontvangst mocht nemen.

Wat nu gedaan?

Het eitje werd voorzichtig opgeborgen en na dit memorabele kerkbezoek stapte ik met mijn drie reisgezellen in de auto om naar Burgos te rijden. In Villafranca Montes de Oca hielden we halt voor het middageten. Op mijn beleefd verzoek kookte de kok van het restaurant het kostbare eitje en hij kwam het met de nodige plechtigheid aan tafel serveren. Ik deelde het in vier partjes. Ter gedachtenis aan Santo Domingo en ter ere van Santiago hebben we elk ons partje eerbiedig verorberd.

Ik weet niet of dit waar gebeurde verhaal een plaats moet krijgen in de mirakelliteratuur. In elk geval was het een zeer ontroerende belevenis. De herinnering eraan zal mij bijblijven. De lezer vindt het bewijs ervan achter in dit boek.

Mireille Madou

Deel I

De mirakelen uit Boek II van de Codex Calixtinus

De zege van Sint-Jakob over de zielen van de zondaars. Miniatuur op perkament. Hongaars Legendarium, folio 26. Esztergom of Bologna, circa 1335-1340. Rome, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 8541.

Zoals het hoort in de middeleeuwse codices is het mirakelboek vooraf gegaan door een proloog. Daarin verantwoordt de auteur de keuze die hij maakte uit de talloze wonderbare feiten die hij had vernomen en waarvan hij er ook zelf had beleefd. Tevens benadrukt hij het belang van de codex en maakt de lezer duidelijk dat alle wonderen die hij heeft opgetekend echt gebeurd zijn.

Het woord is nu aan de auteur: “Hier begint het tweede boek van de heilige Jacobus Zebedeus, patroon van Galicië, over zijn tweeëntwintig mirakelen, Ze zijn ingeleid door paus Calixtus. Het is uiterst belangrijk de wonderen van de heilige Jacobus neer te schrijven. Dit wordt gedaan ter ere van onze Heer Jezus Christus en om op deze manier de herinnering eraan voor eeuwig te bewa-

ren. Indien namelijk de voorbeeldige daden van de heiligen verteld worden door bekwame mannen, dan ontvlammen de harten van de toehoorders van liefde voor het hemelse vaderland en voelen ze zich gelukkig en vol welbehagen. Het was mijn bedoeling bij het trekken door vreemde, barbaarse landen, de mirakelen op te schrijven. Ik vond er enige in Galicië, andere in Frankrijk, andere in Hongarije en in Dacië (Moldavië) en enkele ook voorbij de drie zeeën (Palestina). Ze hadden dus plaats gegrepen in de meest verschillende oorden en in veel verschillende vormen. Enkele vond ik in verre vreemde landen waar de apostel zich gewaardigd had ze te verrichten. Ik vernam alles uit de verhalen van lieden die ze zelf hadden gezien of erover hadden gehoord. Zelf heb ik er enkele met eigen ogen gezien. Ik zette ze met grote nauwkeurigheid op schrift ter ere van de Heer en van zijn apostel. Hoe mooier de

verhalen zijn, hoe liever men ze aanhoort en hoe dierbaarder ze zijn aan ons hart.

Nochtans moet niemand denken dat ik alle wonderen die mij verteld werden heb neergeschreven. Ik heb enkel de verhalen opgenomen waarvan de waarachtigheid door zeer geloofwaardige en waarheid-lievende mannen erkend is geworden. Indien ik alle mirakelen die ik in vele plaatsen en uit velerlei monden vernam zou hebben opgetekend dan zou mijn ijverige hand het schriftwerk niet aankunnen. Nog eerder zou het perkament uitgeput geraken dan het aantal berichten over de wonderdaden van de apostel. Daarom bevelen we aan dat deze codex gerekend zal worden tot de echte en waarachtige codices en dat hij met veel ijver gelezen zal worden in de kerken en de refters, op de feestdagen van de apostel en ook op andere dagen.”

Mirakel 1

Over twintig mannen door de apostel uit moslimse gevangenschap bevrijd

Een mirakel van de heilige Jacobus opgetekend door paus Calixtus

De gelukzalige apostel Jacobus die als eerste van de apostelen de pijnen van de martelingen onderging, heeft de ruwheid van de barbaren verzacht door zijn onderricht en zijn heilige predicaties. Om de hardheid van hun gemoed volledig uit te roeien heeft hij duizend tekenen van deugd over hen uitgestort. Door zoveel goede werken die hij heeft verricht in zijn aardse bestaan is hij door de wil van God hoog verheven. Nadat het zweet van zijn arbeid gedroogd is geworden met de doeken van de beloning, blijft hij op een meer dan voldoende wijze zijn macht manifesteren. Hij toont zich aan hen die niet ophouden hem te zoeken, geleid door hun niet-aflatend bidden.

Zijn mirakelen die we gehoord hebben van zekere personen hebben wij op een sobere en heldere manier weergegeven in de volgende bladzijden van dit boek. We verzuimden niet ze op hun waarachtigheid te onderzoeken. Ze zijn opgeschreven opdat ze bekend zouden worden aan de mensen van de toekomstige tijden.

Ergens in Spanje, in de tijd van koning Alfons, waren de Saracenen zeer agressief. Een zekere graaf, Ermengotus genaamd, die zag dat het christelijk geloof onder het aanstormen van de Moabieten zeer bedreigd werd, trok met het puik van zijn leger op om aan hun woedende aanvallen een einde te maken. Hij achtte zichzelf onoverwinnelijk maar, gezien de zondige staat waarin elk mens zich bevindt, werd hij met zijn leger verslagen en moest hij die nederlaag aanvaarden. Met grote trots over zijn zege nam de vijand twintig mannen gevangen. Deze krijgers waren door het water van het doopsel opnieuw geboren en onder hen bevond zich zelfs een priester.

Men voerde de gevangenen als krijgsbuit mee naar Zaragoza waar men hen, aan elkaar vastgebonden, in een donkere kelder opsloot. Dit was voor hen als een voorsmaak van de eeuwige duisternis. Door een goddelijke ingeving verlicht en op raad van de priester, riepen ze de heilige Jacobus aan: "Jacobus, wonderbare apostel, gij die in bange omstandigheden met grote mildheid uw bijstand geeft, reik ons een troostende hand. Sta ons bij in ons lijden in die vreselijke gevangenschap die ons hier onmenselijk geboeid houdt. Haast u onze ketens los te maken." De heilige Jacobus vernam die bede van de wanhopige gevangenen. Hij verscheen hen in een stralend licht te midden van de duisternis van de kerker en sprak: "Gij hebt mij geroepen. Hier ben ik." Door deze woorden en door de verschijning bemoedigd hieven ze hun gezichten op die ze tot op hun knieën hadden laten zakken en ze wierpen zich voor zijn voeten neder. De heilige Jacobus, diep geroerd en vol medelijden, goot de balsem van zijn deugd over hen

Afbeelding links:

Alfonso VI. Miniatuur op perkament. Tumbo A, folio 26 verso. 1129-1133. Santiago de Compostela, Archief van de kathedraal.

Maria bezoekt Sint-Jakob in Zaragoza. Burijsgravure (santje), handgekleurd. Cornelis de Boudt, Antwerpen, eerste kwart 18de eeuw. Privécollectie.

Maria bezoekt Sint-Jakob en zijn leerlingen in Zaragoza. Olie op doek. Peter van Lint, Antwerpen, 1645. Bilbao, Museo de Bellas Artes.

.....

uit en verbrak de ketens. Dan reikte hij de gevangenen zijn machtige rechterhand en met de hulp van God leidde hij hen weg uit de verderfelijke gevangenis. Samen met de

apostel bereikten zij de stadspoorten. Deze gingen open nadat de apostel het kruisteken had gemaakt. Allen konden naar buiten gaan en daarna sloten de poorten zich weer vanzelf.

Lang na het eerste hanengekraai, bij het aanbreken van de dag, leidde Sint-Jakob hen naar een kasteel dat in handen van christenen was. Daar raadde hij hen aan hem steeds aan te roepen als ze in nood waren en vervolgens steeg hij zichtbaar ten hemel op. Toen de mannen daarna de raad van de heilige volgden en hem met luide stem aanriepen openden de poorten van het kasteel zich voor hen en werden ze er ontvangen. De volgende dag vertrokken ze van daaruit naar hun huis terug.

Korte tijd daarna pelgrimeerde een van hen naar het huis van de heilige Jacobus, op de dag van zijn translatie, die we vieren op de derde dag van de kalenden van januari. Hij verkondigde daar dat alles was geschied zoals wij het hebben geschreven.

Dit is door God geschied en het is wonderbaar in onze ogen. Daarom zij de allerhoogste koning lof en eer gebracht in alle eeuwigheid. Amen.

Commentaar

Dit eerste mirakel uit de *Codex Calixtinus* is niet opgenomen in de *Legenda aurea*. Vincentius van Beauvais geeft in zijn *Speculum historiale* een meer beknopte versie ervan. Het mirakel is niet gedateerd maar de tekst bevat aanwijzingen die toelaten de chronologie ervan bij benadering te bepalen. De feiten spelen zich af 'in de tijd van koning Alfons.' De dappere Catalaanse graaf Ermengold van Urgel werpt zich in de strijd tegen de 'Moabieten.' Een nauwgezet onderzoek naar deze gegevens maakt het aannemelijk de wonderbare gebeurtenis te plaatsen omstreeks 1086. Koning Alfons VI (1072-1109) heroverde in 1085 Toledo. In 1086 kwamen de Almora-

viden, een niet-Arabische dynastie, uit de Maghreb in Algésiras aan land en boekten successen in Andalusië. Na 1086 volgden nog meerdere invallen in Spanje.¹ De term 'Moabitorum' in de Latijnse versie van het mirakel verwijst naar de vijanden van Israël die, in de bijbelse oudheid, het land ten zuidoosten van Palestina bewoonden. Koning David heeft de Moabieten verslagen (2 Samuel, 8, 2). Dit deed eveneens koning Jehoram (2 Koningen A, 3, 4-27). De bijbelse verhalen handelen telkens over een oorlog tussen volkeren die een verschillende religie belijden. In de mentaliteit van de twaalfde eeuw ligt het voor de hand dat de confrontatie tussen Israël en de Moabieten symbool kan staan voor de strijd tussen de

christenen en de islam. De herovering van Toledo is trouwens een van de voornaamste wapenfeiten van de *reconquista*. Andere heersers maakten zich ook verdienstelijk en een van hen was Ermengold, de graaf van Urgel. Het betreft hier Ermengold IV, die regeerde van 1065 tot 1092 en bekend stond om zijn gevechten tegen de muzelmannen.²

De gevangenen werden niet toevallig naar Zaragoza meegevoerd. Deze stad, het Romeinse *Caesaraugusta*, was in 713 door de Moren ingenomen. In 778 had Karel de Grote die plaats zonder succes belegerd. Na de val van het kalifaat van Córdoba in 1031 werd de stad door de Moren *Saraqusta* genoemd en werd deze de hoofdstad van een belangrijk Arabisch koninkrijkje of *taifa*. Na een lang beleg heroverde de koning van Aragón, Alfonso I *el Batallador* – de Vechter – (1104-1134) op 18 december 1118 de stad die voortaan Zaragoza zou heten. Ze werd de hoofdstad van het koninkrijk Aragón.³

Zaragoza is tevens nauw verbonden met Sint-Jakob. Volgens de legende verscheen hem, aan de oever van de Ebro, de heilige Maagd staande op een zuil. Dit zou gebeurd zijn op 2 januari van het jaar 40. Op de plaats van de verschijning bouwde men later een kerk die reeds vermeld wordt in een document uit 855. Het is de vermaarde basiliek van *La Virgen del Pilar* die vóór alles een wereldberoemd Mariabedevaartsoord is geworden. De gedachtenis aan Santiago is daardoor op de achtergrond geraakt.⁴ Tenslotte is er nog de mededeling dat een van de twintig mannen naar 'het huis van

de apostel' trok op de feestdag van zijn translatie oftewel de overbrenging van de stoffelijke resten van Jacobus. Die dag werd toen – en thans nog – in Galicië gevierd op de derde dag van de kalender van januari, dit is op 30 december.⁵ Deze datum was reeds in de oude Spaanse liturgie het traditionele feest van de apostel. Die Spaanse ritus (ook genoemd Visigotische of mozarabische) werd ten tijde van Alfons VI vervangen door de Romeinse ritus. Dit was een onderdeel van de gregoriaanse hervorming, door paus Gregorius VII (1073-1085) doorgevoerd. Ze werd in 1080 op het concilie van Burgos officieel in heel Spanje opgelegd.⁶

Alle secundaire informatie samenvoegend mag men besluiten dat het mirakel van de twintig mannen kort na 1086 is gebeurd.

Mirakel 1 uit de reeks *Los milagros del Apostol Santiago*. Gemengde techniek. Antonio García Patiño, Santiago de Compostela, 1993.

Mirakel 2

Over een man die zijn op schrift gestelde zonde neerlegde op het altaar van de heilige Jacobus en vergiffenis verkreeg

Een exemplum van de heilige Jacobus opgetekend door de zalige priester en geleerde Beda

In de tijd van de zalige Theodomirus, bisschop van Compostela, leefde er in Italië een man die een zo grote misdaad had begaan dat hij zich schaamde zijn zonde aan de pastoor te biechten. Hij durfde nauwelijks tot de bisschop te gaan maar deed het toch. Na het horen van de biecht was de bisschop zo onthutst dat hij geen absolutie kon geven. Door medelijden bewogen schreef hij die grote zonde op een blad en stuurde de zondaar ermee naar het graf van Sint-Jakob. Hij spoorde hem aan uit de grond van zijn hart de apostel te smeken en zich dan aan het oordeel van de bisschop van Compostela te onderwerpen. Onmiddellijk vertrok de man naar Santiago in Galicië en voor het altaar van de heilige beweevende hij zijn fouten en toonde berouw over zijn zo grote zonde. Onder wenen en zuchten smeekte hij God en de apostel om vergeving. Op het naamfeest van Sint-Jakob, de achtste van de kalenden van augustus, legde hij op het eerste uur van de morgen het blad waarop zijn zonde was geschreven op het altaar. Toen vervolgens de eerbiedwaardige Theodomirus, getooid met alle tekenen van zijn waardigheid, op het derde uur naar het altaar ging om er de mis te lezen, vond hij het blad onder de altaardwaal. Hij vroeg door wie en waarom dit blad daar was neergelegd. De boeteling kwam tot hem, knielde neer en vertelde onder tranen dat hij zwaar gezondigd had en op aanraden van zijn bisschop naar Compostela gekomen was. Theodomirus vouwde het blad open en zag dat er geen letter op geschreven was, alsof niemand het ooit beschreven zou hebben.

Theodomirus identificeert het graf van Sint-Jakob en zijn twee discipelen. Miniatuur op perkament, Tumbo A, folio 1 verso. 1129-1133. Santiago de Compostela, Archief van de kathedraal.

Afbeelding links:

Een zondaar stelt zijn zonden op schrift. Sint-Jakob schenkt hem vergeffenis. Miniatuur op perkament. Hongaars Legendarium, folio 32 LX en 33 LXI. Esztergom of Bologna, circa 1335-1340. Rome, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 8541.

De biecht van de man die zijn zonde op schrift stelde. Burijsgravure. Jan Ziarnko, Parijs, 1615. Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, Prentenkabinet, inv. S I 23087.

Welk een grote vreugde! Lof en eer zij God en de apostel in eeuwigheid. Dit is door de Heer geschied en het is wonderbaar in onze ogen.

Karel de Grote spreekt met Sint-Gilles. Mis van Sint-Gilles. Schrijn van Karel de Grote, reliëf op het dak. Verguld zilver. Aken, 1165 en 1215. Aken, Dom.

De eerbiedwaardige bisschop geloofde dat de zondaar van God zelf vergiffenis had ontvangen, door tussenkomst van de apostel. Hij wilde de man geen boete opleggen. Wel moest hij steeds op vrijdag vasten. Vervolgens stuurde hij hem naar huis terug. Daaruit kan men besluiten dat iedereen die echt boete doet en uit verre landen komend, in Galicië uit heel zijn hart Gods vergiffenis en de bijstand van Sint-Jakob afsmeekt, vergeving van alle zonden krijgt. Dat schenkt genadig Christus onze Heer die met de Vader en de heilige Geest als God leeft en regeert van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

Commentaar

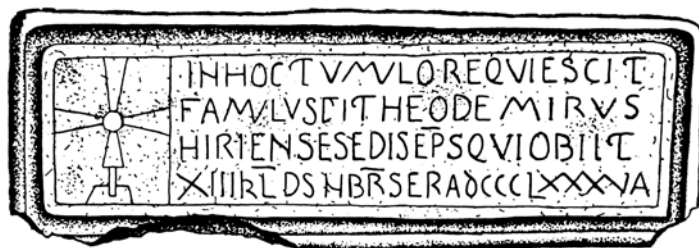
Dit is het mirakel dat het vroegst in de tijd gedateerd kan worden. Het gebeurde op het naamfeest van de apostel, 25 juli (de achtste van de kalenden van augustus) in de tijd dat Theodomirus bisschop was.

Zijn episcopaat nam een aanvang na het jaar 800. Theodomirus was bisschop van Iria Flavia. Pas in 1084 verplaatste men de bisschopszetel naar Compostela. Omstreeks 813 ontdekte men aldaar onder dicht struikgewas een *domuncula*, een klein grafgebouwtje met daarin drie sarcofagen. Zonder aarzelen identificeerde de bisschop de stoffelijke resten als die van Jacobus en zijn twee discipelen Atanasius en Teodorus. Tijdens de opgravingscampagne van 1954-1960 in de kathedraal aldaar vond men de deksteen van de sarcofaag van Theodomirus die gestorven was op 20 oktober 847 en dicht bij de apostel begraven werd.¹ Thans is deze grafsteen opgesteld in de kooromgang van de kathedraal. De uren, genoemd in het verhaal zijn 5.00 uur (het eerste uur) en 8.00 uur (het derde uur) in de morgen. Dat de 'zalige en geleerde priester Beda' het verhaal over de Italiaanse man zou

hebben opgetekend is een anachronisme, aangezien Beda in 735 overleed.² Vincentius van Beauvais en Jacobus van Voragine wijzen Beda Venerabilis als bron van hun eigen relaas aan.³

Hoewel de inhoud van een dergelijk mirakel thans wat vreemd aandoet blijkt het toch een zekere populariteit te hebben genoten. Het is opgenomen in talrijke mirakelboeken uit latere eeuwen en zelfs in hedendaagse selecties van wondere verhalen gebeurd langs de camino de Santiago.⁴ In de hagiografie zijn meerdere gelijkaardige mirakelen bekend met als variant dat in sommige gevallen de zondaar zijn biecht spreekt en in andere gevallen dit niet doet. Er valt echter nog meer te vertellen. Dit tweede mirakel uit de *Codex Calixtinus* roept sterke associaties op met het verhaal over 'de zonde van Karel de Grote' dat eveneens in de *Legenda aurea* is opgenomen. De keizer († 814) had een zeer zware zonde bedreven en durfde die niet te biechten. Gekweld door wroeging nodigde hij Sint-Gilles uit aan zijn hof, sprak met de heilige man over zijn geweten en smeekte om zijn gebed. Toen Sint-Gilles de mis opdroeg, waarin hij onophoudelijk bad voor de vorst, kwam een engel aangevlogen met een brief waarop de zonde was geschreven alsook de verzekering van de vergiffenis. Het verhaal besluit met de woorden: "Iedereen die Sint-Gilles aanroept bekommt vergiffenis van zijn zonden, op voorwaarde dat hij niet meer in de boosheid zal vervallen."

Hebben we niet ongeveer dezelfde tekst

Grafschrift op het dek-
sel van de sarcofaag van
Theodomirus.

gelezen bij het mirakel van Sint-Jakob?

In hoeverre de verhalen die vanaf de negende eeuw in omloop kwamen elkaar hebben beïnvloed moet hier buiten beschouwing blijven.

Tenslotte, wat Karel de Grote betreft: ook hij kan onmogelijk Sint-Gilles hebben ontmoet daar deze omstreeks 720 gestorven was. In beide gevallen, bij Sint-Jakob en bij Sint-Gilles, wordt de zondesschuld echter op miraculeuze wijze vergeven.

Rest nog de vraag welke zonde Karel de Grote wel bedreven had. Het is Wetti († 824), een monnik van de abdij van Reichenau, die in zijn werk *Visio Wettini* (Het visioen van Wetti) de keizer ziet die in het hiernamaals wordt gemarteld omdat hij had toegegeven aan de 'bekoringen van het vlees.' Meer uitleg wordt niet gegeven. In latere kronieken kan men lezen dat de vorst een incestueuze verhouding had met zijn zus Gisela. Uit die relatie werd Roeland geboren! Deze pikante details lijken voornamelijk geschreven te zijn om aan de nieuwsgierigheid van de lezers te voldoen. Historische bewijzen voor die amoureuze avontuurtjes van Karel de Grote ontbreken.⁵

Dekplaat van het graf
van Theodomirus
(† 20 oktober 847).
Santiago de Com-
postela, Kathedraal,
kooromgang.

Colofon

Auteur

Mireille Madou

Redactie en beeldredactie

Daniëlle H.A.C. Lokin

Ontwerp en opmaak

AlbertsKleve, bureau voor grafisch
ontwerp BNO, Gerard Alberts

Uitgave

WBOOKS, Zwolle

Omslag afbeelding

De zege van Sint-Jakob over de zielen van
de zondaars. Miniatuur op perkament.
Hongaars Legendarium, folio 26. Eszter-
gom of Bologna, circa 1335-1340. Rome,
Biblioteca Apostolica Vaticana,
Vat. Lat. 8541.

© 2014 WBOOKS / Mireille Madou

*Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomati-
seerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige
vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch,
door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever en de auteur.*

*De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de
illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen.
Degenen die desondanks menen zekere rechten te kun-
nen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever
wenden.*

ISBN 978 94 625 8032 9
NUR 500, 694